

23 серпня 2022

УКРАЇНА

Вибір, що залишають нам росіяни на окупованих територіях: “колаборація, в’язниця чи смерть”

Полювання, погрози, примус до поширення російської пропаганди...Шість місяців після початку російського вторгнення в Україну, «Репортери без кордонів» публікують ексклюзивні свідчення трьох журналістів з Півдня і Сходу країни, які описують свою роботу в умовах окупації.

24 лютого 2022 року російський президент Володимир Путін оголошує небачений наступ з метою загарбати Україну. Шість місяців потому, одна п’ята території країни залишається окупованою, а українські міста продовжують потерпати від обстрілів. Журналісти на передовій. *«Російські військові систематично полюють на тих, хто залишається на окупованих територіях, з метою поширення власної пропаганди та для усунення тих, хто може поставити під сумнів офіційний кремлівський дискурс, - обурюється Жан Кавельє, відповідальна за Східну Європу і Центральну Азію. — В цих зонах, вони намагаються брутально встановити таку ж дезінформаційну бульбашку, як і в Росії. «Репортери без кордонів» документують ці випадки, щоб російська влада відповіла за свої військові злочини проти журналістів».*

*«Треба було публікувати три «статті» інформаційного агентства «ЛНР» на день, — розповідає 37-семирічна журналістка з Луганщини, назвемо її **Оленою**, яку затримали і змусили співпрацювати із російськими окупантами. — Наша робота була зведена до розповсюдження пропаганди, яка вітає «успіхи» окупантів, на кшталт відкриття якогось адміністративного відділення. Військовий затверджував наш вибір через чат Телеграм».*

Владислав Гладкий, херсонський журналіст, 44 роки, розповідає про своє підпільне життя в окупованому Херсоні, цьому місті на Півдні України з населенням близько 300 000 тисяч жителів, де він мешкав з **Євгенією Вірлич**, редакторкою місцевого медіа. *«З самого початку агресії журналістів розшукували — як і активістів чи депутатів — одним словом, всіх, хто міг перешкоджати російській пропаганді. Наші імена та обличчя відносно відомі в Херсоні, ми боялися, що нас помітять»* - на межі нервового зриву, змушені були постійно змінювати локації, щоб продовжувати свою роботу, єдиною можливою відповіддю на яку були б *«в кращому випадку автомат, в гіршому тортуру»*. Вони виїхали з окупації на початку липня.

«Братські могили у дворах, сусіди, які закопують своїх сусідів, руйнування, мародерство. Попри щохвилинний ризик загинути, три тижні я спостерігала, фотографувала, записувала, під обстрілами, на бігу з 6-річним сином на самокаті ». **Юлія Гаркуша**, 42 роки, ділиться своїм досвідом з Маріуполя: полювання на журналістів, відсутність зв’язку, бажання за будь-яку ціну зафіксувати злочини російської армії і пекло міста в облозі. Через успішну кар’єру та професійні зв’язки вона була особливо важливою потенційною здобиччю для російських окупантів.

«Репортери без кордонів» публікують ці три ексклюзивні свідчення, що розкривають інформаційну війну на окупованих територіях.

Олена, журналістка з Луганщини: «Мені запропонували три варіанти на вибір – ув'язнення, «депортацію» чи співпрацю»

24 лютого вранці я прокинулась від вибуху... Російська ракета. Ні колеги, ні я на роботу не вийшли. Останній номер газети, зданий напередодні і надрукований вночі в Харкові, у світ вже не вийшов.

У наступні дні ми працювали з дому. Наші партнери на вільній території оновлювали сайт медіа, ми активно вели соцмережі : про ситуацію на фронті, мітинги, навіть про відкриті магазини.

Росіяни зайшли в місто на початку березня. Мобільний зв'язок зник. Українське телебачення теж. Замість нього з'явилися російські канали з їх пропагандою. Залишився тільки інтернет. У такому маленькому місті, як наше, журналістів всі знають. Працювати, як раніше, було вже неможливо — включається самоцензура. Уникаєш всього, що може здатись антиросійським. Дійсно страшно. Я фактично не виходила з дому.

Першого квітня біля дому мене зустріла людина в уніформі: «Пройдіть з нами, треба поговорити. У вас така робота, самі розумієте». Що за уніформа? Хто його знає: у нас стільки різних росіян у нас було. Три чи чотири людини зайшли до мене. Довелось віддати їм телефон і ноутбук. Дозволили тільки попередити маму через Вайбер. Але я в такому стані була, що навіть не пам'ятаю, що їй написала.

Сіли в машину без номерів і мене попросили закрити очі хірургічною маскою. Приїхали кудись – я тільки пізніше дізналась, що це було їх МГБ – і посадили мене чекати, обличчям до стіни. Потім у мікроавтобусі повезли в Луганськ. Через маску, боковим зором, побачила і впізнала шарф колеги. В голові була повна пустота.

У залі очікування, перед допитом, конвоїр трохи відійшов і я, так само з закритими очима, тільки встигла сказати моїй колезі, щоб ми відмовлялись від співпраці. Протягом шести з половиною годин вони допитували мене про біографію і роботу. Ні про що по суті! Місце народження, навчання, зарплатня... Без кінця одне й те саме. Їх було четверо: один «спокійний» та два інших, які час від часу забігали з агресивними питаннями, і під кінець ще чоловік напідпитку, який ніс маячню. Не знаю, як вдалося зберегти спокій. Було гаряче, але пальто зняти не дали. Воду теж не пропонували.

Потім запропонували зняти цінні речі, як в тюрмі. Завели в медпункт, де медсестра ще раз заповнила анкету, поміряла тиск і дала таблетку від тиску. В іншому приміщенні зняли відбитки пальців і сфотографували на фоні розлінійки, як для злочинців. Нарешті мене відправили в камеру разом з колегою і директоркою, яку затримали за кілька днів до того.

Окупанти пропонували нам три варіанти: ув'язнення, «депортацію» чи співпрацю. Відповідь треба було дати наступного ранку. Я варіант «депортації» не розглядала: не ясно, що це значить, і вони могли випустити мене на одному блок-пості і затримати на наступному. У директорки «вибір» був лише між співпрацею та ув'язненням з розстрілом. Було, звичайно, страшно. «Погодились» працювати.

Після того, як нас відпустили, одразу написала партнерам, що опікуються нашим сайтом, щоб попередили медіа з інших районів, бо ймовірно вони були наступними у списку. Написала, видалила: у нас військові могли перевірити телефон навіть на вулиці.

Десь через тиждень або два, до нас в редакцію приїхали троє чоловіків в уніформі, один з них з закритим обличчям, щоб перевірити комп'ютери і фотографувати обладнання. Перевіряли, чи ми поширюємо їх «новини» на наших сторінках Фейсбуці і Телеграм. Це була операція залякування. Треба було публікувати три «статті» інформаційного агентства «ЛНР» на день. Наша робота була зведена до розповсюдження пропаганди про «успіхи» окупантів, на кшталт відкриття якогось адміністративного відділення. Військовий затверджував наш вибір через чат в Телеграм.

Особливо була всередині боротьба: бо як так можна? Ще було страшно, що зробимо щось не так і нас знову затримують. Думала, що треба виїжджати, але в Луганську чоловік напідпитку дав зрозуміти, що можуть бути списки невізних.

Коли колишній колега, який перейшов працювати в прес-службу окупаційної адміністрації, написав в Телеграм, я здогадалась, що це буде пропозиція по роботі і одразу відмовилась. Десь днів через п'ять після цього приходила людина в формі до сусідів, запитувала про мене. Залишатись далі не можна було ніяк – заради власної безпеки, і щоб зберегти наше медіа. Наші партнери мене підтримали, благали виїхати. Невдовзі я змогла виїхати за допомогою місцевого перевізника. Тепер працюю редакторкою в іншому медіа.

Владислав Гладкий, херсонський журналіст: «Інколи хотілось все покинути: було враження, що моя робота не має сенсу, бо з того боку на мене чекала б єдина відповідь – в кращому випадку автомат, в гіршому – тортури»

24 лютого, коли біля Херсона почалися бої, страшенно хотілось туди поїхати, зазняти відео або наживо відтранслявати це у Фейсбуці. Бути самовидцем подій. Але неможливо було нічим дістатись: рух транспорту в той бік припинився, навіть таксі туди неможливо було замовити. Перестали працювати банкомати, зник телефонний зв'язок. Працював лише мобільний зв'язок, але неможливо було додзвонитись до жодної зі служб. Того ж дня я спостерігав, як виїжджає Херсонська обласна прокуратура.

До 28 місто вже було повністю оточене. 2 березня неподалік від нас утворилась база з багатьма броньованими машинами. Я бачив з вікна, як вони постійно їздять під нашими вікнами. На вулиці було холодно, йшло щось схоже на мокрий сніг, все це справляло дуже прикрі враження. Вони у будь-який момент могли у нас вистрілити. Я закрив вікна якимись простирадлами, вимкнув світло і взагалі вів себе тихіше. Але всі ці перестороги були ні до чого, тому що через деякий час до нас в квартиру постукали озброєні люди.

Моя дружина, теж журналістка, якраз раз вийшла, щоб забрати у друга продуктовий набір. Вона побачила цих людей і одразу зателефонувала мені, щоб я не відчиняв двері. Вони піднялись одразу на наш поверх, йшли саме до нас. Хвилин 20 я сидів дуже тихо. У паніці навіть скинув до заводських установок один з телефонів, щоб стерти інформацію. Після цього ми звідти поїхали, але вони приходили до нас ще, загалом чотири рази, розпитували сусідів.

З самого початку агресії журналістів розшукували — як і активістів чи депутатів — одним словом, всіх, хто може перешкоджати російській пропаганді. Наші імена та обличчя відносно відомі в Херсоні, ми боялись, що нас помітять. 27 лютого я закрив доступ до наших профілів у ФБ : там є наші фото, інформація про наших друзів тощо. Фото профілю замінив на зображення гномиків, сфотографованих у Вроцлаві. Всі подумали, що ми поїхали туди.

Це прикриття дозволило нам продовжувати активно працювати, ніби ми в безпеці — моїй дружині з редакцією, а мені над власним медіа. Збирав інформацію в соцмережах, перевіряв і співставляв джерела, узагальнював у вигляді новин на каналах Телеграм. Зачистка інформаційного простору, аналіз пропаганди, профілі колаборантів, викрадення людей після

українських мітингів, зокрема викрадення іспанського волонтера Маріано Гарсія Калатаюда та активістки Ірини Горобцової, яка досі знаходиться в полоні... Головною метою, окрім інформування, було привернення уваги української влади до складної ситуації в Херсоні.

Найважче було, коли зник інтернет і мобільний зв'язок. Спочатку, з 30 квітня до 4 травня, потім знову 30 травня. Без інтернету залишалось тільки слухати російське радіо. Мій канал Телеграм заволок на кілька днів і я боявся, що це помітять, що наше прикриття розвалиться. Коли інтернет з'явився після другого відключення, це вже була російська мережа, де більшість українських сайтів, Фейсбук та Інстаграм відключені, а користувачі під наглядом. Щоб працювати далі, довелось піти на ризик використовувати цей інтернет, але, звичайно, через ВПН.

Ставало дедалі складніше підтримувати «легенду». Знайомі почали допитуватись, чому в Польщі ми не пересікались із спільними друзями, чому у нас не було ніяких інших фото, окрім гномиків, деяких з них запитували про нас. Одного разу, дружина через вікно почула, як надворі хтось розпитував про неї, чи її тут бачили. На щастя, ми туди приїхали дуже рано, нікого не бачили і закрили вікна. Щоб не виходити — вулиці стали порожні, сховатись ніде — їжу нам приносили.

Психологічно, це постійне переховування давалося все важче. Інколи хотілось все покинути, забитись в куток і плакати. Було враження, що те, що я роблю, недостатньо, що моя робота не має сенсу. Бо з того боку на мене чекала б єдина відповідь – в кращому випадку автомат, в гіршому – тортури. Але я працював, щоб триматись.

На початку липня, новостворена окупаційна поліція почала дзвонити у всі двері на локації, де ми знаходились. Визирнувши, побачив там озброєну людину в чорній футболці, зелених штанах, без розпізнавальних знаків. Він намагався відкрити двері, він їх тягнув на себе. Двері були зачинені, але я дуже перелякався і тримав їх зсередини. Оце був той момент, коли я зрозумів, що далі переховуватись психологічно я вже не зможу. Невдовзі після цього ми виїхали, перетнувши чотири десятки блок-постів. Я вдягнувся нейтрально, надів окуляри, кепку, поголив бороду. Котик на моїх колінах відволікав увагу від мого переляканого обличчя на себе. Нам пощастило.

Юлія, мариупольська журналістка: « Довелось все знищити після виїзду з міста – але ці репортажі залишаться на жорсткому диску моєї пам'яті»

Десь на п'ятий день в Маріуполі «вирубали» в один раз все: газ, воду, електрику і зв'язок. Ми опинилися в інформаційному вакуумі. Ніхто нічого не знав – і це переносити було найважче. Ми вже не розуміли, що відбувається в країні, що нам робити, чи можемо ми евакуюватись.

5 березня, друг дав мені кишенькове радіо, яке ловило українські хвилі. Я висовувалась з вікна і слухала новини о дванадцятій і вісімнадцятій годині, а потім передавала те, що почула. Ще був волонтерський центр, де, не знаю яким дивом, ловило телебачення. Одного разу сходила так подивитись новини: дві години пішки, через все місто, під обстрілами.

Я сім років працювала в місцевих новинах і бачила всяке: аварії, пожежі, навіть мізки на асфальті... Я думала, що професійний цинізм, як захисний панцир, допоможе витримати жахи війни, але неможливо бути готовим до того, що нам зробили росіяни. Братські могили у дворах, сусіди, які закопують своїх сусідів, руйнування, мародерство. Попри шохвилинний ризик загинути, три тижні я спостерігала, фотографувала, записувала, під обстрілами, на бігу, з 6-річним сином на самокаті. Обставини не дозволяли мені залишити сина самого. Я переконана, що фіксувати ці злочини дуже важливо. Також це давало мені психологічне розвантаження. Пізніше довелось все знищити при виїзді – але ці репортажі залишаться на жорсткому диску моєї пам'яті

Для російської армії я була особливо цікавою мішенню. По роботі я знаю багато місцевих військових, мої статті легко знайти в інтернеті. До вторгнення я ще й фіксеркою для іноземних журналістів працювала, водила їх в порт, на наші позиції. Росіяни могли б отримати від мене купу інформації і взяти в полон, для обміну полоненими журналістами користуватись особливо зручно. Я жила в провулку, двадцять будинків загалом: мене було легко знайти, всі знали, що я журналістка.

Виїхала з обложеного Маріуполя, в якому точились бої, 19 березня. Як тільки з'явився доступ до мобільного зв'язку — в окупованому селищі, де ми знайшли прихисток — виходила на зв'язок на Радіо Свобода і розповідала новини з окупованого Приазов'я. Але потім зв'язок зник і там. Колегам встигла вислати в першу чергу новини, відео, а от власну адресу не встигла. Таким чином застрягла в окупації ще на місяць.

Невдовзі до нас прийшла «поліція ДНР», склали списки всіх присутніх. Я представилася домогосподаркою, що доглядає за маленькою дитиною, і вигнала, що розбила телефон. Зрештою не витримала і пішла на місцевий ринок, стояти в черзі на телефонний дзвінок: деякі російські військові давали місцевим жителям подзвонити в Україну рідним, щось передати. Подзвонила перевізнику, який сказав чекати і видалити з телефонів і іншої техніки будь-яку інформацію, яка може привернути увагу росіян на блок-постах.

Невдовзі за нами приїхали і ми поїхали долати 20 російських блок-постів. Я підготувала себе морально, вигнала легенду, що везу дитину на лікування. В той час росіяни ще не перевіряли жінок, а от мого друга, який працює на міжнародну гуманітарну місію, роздягнули по пояс. Щоб виїхати, довелось залишити своє професійне обладнання, але сумка від робочого ноутбуку привернула увагу росіян. Всередині вони побачили дитячу білизну і відпустили нас, але не всім так щастило: хто росіянам не подобався, їх просто лишали. На останньому блок-посту бачила, як вивели хлопця з автобуса. Він стояв сам, з валізою в траншеї, розгублений. Автобус поїхав. Хлопець лишився.

МЕТОДОЛОГІЯ

«Репортери без кордонів» зібрали свідчення журналістів, що пережили окупацію в трьох різних регіонах України, по телефону на початку серпня 2022 року та перевірили достовірність через партнерів та у інших місцевих джерел. З міркувань безпеки та попри те, що наразі журналісти знаходяться на вільній території, деякі деталі не були озвучені, а одне свідчення було анонімізоване. Один із журналістів розповідає свою історію вперше, інші вже висловлювались в українських медіа на іншу тематику.